

OM HUMANISMEN

EN UPPLYSNINGSSKRIFT

UTGIVEN AV SVENSKA HUMANISTISKA FÖRBUNDET
GRUNDAT 1896

Humanism är ett ord med många betydelser. Ibland kompletterar de, ibland konkurrerar de med varandra. I slutet av 1800-talet kunde humanisten vara både filantrop, en människovän, och fritänkare, en gudsförnekare. Fritänkarna återfanns i studentföreningar som Verdandi i Uppsala och i Stockholms Arbetareinstitut där läkaren Anton Nyström predikade positivismen, den nya tidens religion. I början av samma århundrade var humanisten nog snarare en idealistisk filosof, i Immanuel Kants anda, med bildningsarvet från antiken som grund för personlighetsdanning och medborgarfostran.

Humanism betecknar också ett särskilt slags kunskap. Med humaniora eller humanvetenskaper avser man i allmänhet universitetsdiscipliner som ägnar sig åt att studera människans erfarenheter, hennes tänkande och kommunikationsförmåga – det vill säga de historiskt inriktade ämnena, filosofin, språken. De lärdes ut vid universitetens filosofiska fakulteter och upptog merparten av utrymmet där. Längre räknades filosofisk fakultet som den lägsta: de tre högre var juridisk, medicinsk och teologisk fakultet, länge de enda som hade rätt att promovera doktorer. Men med det tyska nyhumanistiska forskningsuniversitetet, som grundas i Berlin av bröderna Alexander och Wilhelm von Humboldt i början av 1800-talet och får efterföljare i hela Europa, blir studiet vid den filosofiska – fria – fakulteten det förnämsta ur vetenskaplig synvinkel, medan de övriga tre ses som tillhåll för ren yrkesutbildning.

Låt oss kalla denna typ av humanism för **lärdomshumanism**. Den kunde se ned på mera praktiskt betonade kunskaper – realia, hantverk, även kommers. Det tyska gymnasiet var ett humanistiskt gymnasium, vilket även framstående naturforskare som Max

Planck hade genomgått. Den klassiska bildningen sågs inte som specialkunskap utan som generalistkunskap. Den behövdes för att samla, tillgodogöra sig och behärska annan kunskap. Så var det också i Sverige. Endast långsamt fick de klassiska språken ge vika för mera "nyttobetonade" ämnen i läroverket. Liberaler och modernister slogs mot "latinherraväldet". Svenska Humanistiska Förbundet grundades 1896, till försvar för den klassiska bildningen inom rikets högre läroanstalter. Modernisterna vann den striden och klassikerna drevs tillbaka.

Ändå har intresset för humaniora och humanvetenskaper egentligen aldrig sinat. På 1960- och 70-talet fanns det i akademiska kretsar en oro för att det skulle uppstå ett humanistöverskott i landet – med den starka, och ännu ospärrade, tillströmningen till universitetsämnen som moderna språk, allmän och annan historia, litteraturvetenskap. Men skolan expanderade ännu mer och sög upp nyutexaminerad lärararbetskraft i större omfattning än förväntat. Och även om utrymmet för historieämnet har krympt i ungdomsskolan, så har bokförlagen och bildningsorganisationerna tagit väl tillvara på suget efter historisk kunskap och hållit det levande. Svenska Humanistiska Förbundet lever fortfarande och har knutit till sig 37 lokala förbund vilka fungerar som noder i ett aktivt kulturliv på den lokala nivån. Bokutgivning, föreläsningar, exkursioner är stående programinslag. Humanistiska Förbundet delar också årligen ut ett penningpris till en lovande yngre person som verkar i "sann humanistisk anda".

Vad är det?

Det är svårt att se humanismen som någonting enhetligt, än mindre som ett lärosystem – den har tvärtom gett plats åt många olika läror. Inte heller tycks den kunna vara ett program av typen

"människan i centrum". Renässanshumanismen, som motsatte sig den katolska kyrkans pretentioner på allmakt, hade kanske ett sådant program; men det både missbrukades och motsades. Humanisterna var inte alltid särskilt humana, de kunde tvärtom vara både grymma och giriga. I Tyskland under Hitler förekom det att humanistiskt bildade människor hjälpte till med adminis-

*Humanism i vår tid har
blivit oskiljaktig från
humanitet. Individens
värdighet kan inte
separeras från värnet
om det gemensamma,
kollektivets intressen.*

tration av folkutrotning och slavarbete; historiker legitimerade fördrivningen av slavisk befolkning från tidigare germanska bosättningsområden. För dessa lärda var vissa värda mer än andra – vissa raser, nationer, religioner. Denna rangordningssträvan skulle kunna ses som ett utflöde av lärdomshögfärd – en avart av humanism. För mänskligheten som sådan har den ingen förståelse. Den misstror fria

viljor, den ser enskilda personer som förutbestämda objekt.

Humanism i vår tid har blivit oskiljaktig från humanitet. Individens värdighet kan inte separeras från värnet om det gemensamma, kollektivets intressen. För kulturens skull måste krigsanstiftare hejdas. För mänsklighetens skull måste naturen fortsätta att blomstra. Med andra ord krävs det ett antal måsten för att frihet och framsteg ska vara möjliga att uppnå samtidigt. Kanske skulle det kunna vara ett sätt att komma en humanistisk livshållning på spåren.

Något monopolanspråk är svårt att resa i humanismens namn. De som väljer den enda vägen ser inte att också avvikare kan bli lyckliga på sitt sätt. Religioner har velat vara omnipotenta, utöva allmakt. Men också härskare som har bekämpat all religiositet – alla föreställningar om transcendens, att det kan finnas en gåtfull bortomtillvaro – har haft en tendens att föreskriva hur det ska vara på livets alla områden: inom moralen, i de mellanmänniska relationerna, innanför hemmets väggar. Humanism, däremot, skulle kunna vara att inte lägga näsan i blöt utan spara engagemanget tills det verkligen behövs. Det kanske behövs just när någon har satt igång ett stort krig. Det kanske behövs för att skydda någon som är på flykt från ett sådant krig. Här är det ofta inte viktigt vad man tror på, det viktiga är vad man tror sig kunna utträta. Trolös blir i det perspektivet värre än att vara både otrogen och blint troende. Medkänsla är en aspekt av humanitet.

Det är naturligt att humanismen har många uttolkare. Det finns Bibeltrogna som vänder sig mot att humanister sätter människan före Gud, men det finns också bekännande kristna som anser sig ha en humanistisk livssyn och går in för en dialog med oliktankande. Samtidigt har det spritts en föreställning i vårt svenska samhälle om att humanismen är förankrad i upplysningstänkandets rationalism och därmed oförenlig med varje tanke på ett högre väsen – något eller någon som inskrider i vår tillvaro oberoende av människors vilja och oberoende av naturkrafterna. Humanismen skulle alltså vara en ateism. Att bekämpa religionens kvardröjande i det moderna samhället blir ur det perspektivet en väg till människans myndiggörelse. Det är en definition som Nationalencyklopedin inte räknar med, i en artikel skriven av idéhistorikern Bo Lindberg.

Den stridbara ateismen företräds i vår tid bland annat av en rörelse som kallar sig "sekulära humanister"; i Sverige går den under namnet Förbundet Humanisterna, tidigare Human-Etiska Förbundet. Denna organisation förväxlas ibland med Svenska Humanistiska Förbundet. Förbundet Humanisterna nöjer sig inte med att samhällen som det svenska sekulariseras – det vill säga att

*Humanism skulle kunna
vara att inte lägga
näsan i blöt utan spara
engagemanget tills det
verkligen behövs.*

troslivet och statslivet skiljs åt
– utan vill tränga tillbaka all
andlighet från den offentliga
scenen. Det skapar profana
ritualer som alternativ till
sakrala. Det begär samtidigt
statsbidrag ur medel för tros-
samfund. Vilken form av tro är
det här fråga om? Förnuftstro?
Vetenskapstro? Är det rimli-
gare att tro på det man vet än

att veta vad det är man tror på? Hur ofta slår inte både förnuftet och vetenskapen slint? Går det alls att dra en skarp gräns mellan rationalism och irrationalism? Vad skiljer scientism från schamanism?

En god portion skepsis är vad man utifrån en humanistisk tradition skulle vilja tillråda. Stora humanister, sådana som Erasmus av Rotterdam och Michel de Montaigne, har också varit stora skeptiker. Det vi är säkra på kommer förr eller senare att ifrågasättas. Sann kunskap kommer att omprövas och kullkastas. Nyfikenhet leder oundvikligen till desillusionism: det var inte som vi ville att det skulle vara. Hur den ska hanteras för att inte gå över styr kunde vara en humanistisk prövosten. Bland huma-

nister får man räkna med att det finns företrädare inte för en utan för många ideologier. De måste kunna hålla någorlunda sams utan att bli helt överens. Hur förena trosfrihet – som också är rätten att angripa en motståndares uppfattning – med tolerans? Det är en annan prövosten.

Flera stater har en sekularistisk författning, som skiljer politik och religion åt på det institutionella planet; andra är i praktiken sekulariserade, med staten som neutral part i religiösa frågor. I Förenta staterna är stat och bekännelse från början skilda åt. Också militärernas Turkiet har varit en sekulär stat, liksom Baath-regimens Irak under Saddam Hussein var det. Sekularism utesluter med andra ord inte förtryck och förföljelser av minoriteter och avvikare. De grupper som har råkat värst ut under ockupationens Irak tycks vara kristna, vilka också utgör majoriteten av de irakier som har gått i landsflykt efter USA:s och Storbritanniens angreppskrig mot landet. I Finland, som har inte en utan två statskyrkor, den evangelisk-lutherska och den grekisk-ortodoxa, råder knappast något utpräglat religiöst förtryck eller förtryck av icke-troende. Icke desto mindre är Finland det land där ett av de blodigaste europeiska inbördeskrigen under 1900-talet utkämpades. På 1930-talet infördes partiförbud där, riktat mot kommunisterna.

Det förefaller som om försvaret av rättsstaten skulle vara en angelägen uppgift för den som tar humanismen på allvar. Ett sådant försvar blir knappast effektivt om människor inte känner till de historiska villkoren för demokratins och medborgarsamhällets framväxt. Bildning – som grundläggande skolutbildning eller som folkbildning i senare skeden av livet – kommer därför att framstå som ett humanistiskt projekt om något.

Svenska Humanistiska Förbundet är först och främst en bildningsorganisation och en kulturrörelse – med frivillig anslutning och starka demokratiska ideal, såsom dessa första gången började formuleras i den antika världen. På folkförsamlingsplatsen i Akropolis togs stapplande steg mot folkstyre. Men också i demokratins namn har obekväma röster kunnat tystas, avlyssnas, komprometteras. Folklig vaksamhet är alltid av nöden.

Humaniora har länge varit satt i strykclass. Den ekonomiska och politiska makten har gjort prioriteringar som gått ut över kulturarvet, historiekunskaperna och det konstnärliga skapandet. Fria institutioner – det må vara kyrkor och akademier, studiecirk- lar och vänföreningar – har ett stort ansvar att fungera som opinionsbildare och som alternativa offentligheter. De behöver väcka debatt och visa att det finns en efterfrågan på konsumtion också av immateriella, icke-kommersiella nyttigheter. Humanistiska Förbundet gör det – på sitt sätt. Vi gör det genom att falla tillbaka på en tradition. Vi odlar det lärda föredraget, men vi ger också ut böcker med ämnen som griper direkt in i en kritisk diskussion om samtidsfrågorna.

Det gjorde de grekiska filosoferna och det gjorde också renäs- sansens humanister. Några av dem hade behov av kontakt med gudavärlden, andra klarade sig bra utan. Olikhet och mångfald är – vågar man påstå – ett humanistiskt normaltillstånd, eller åt- minstone något som man varje dag borde önska sig. När alla tänker samma tankar finns det inga garantier för att något farligt inte ska hända. ✍

Styrelse och kontakter

Svenska Humanistiska Förbundets styrelse består av Anders Björnsson, författare, Stockholm, ordförande, Bengt Olov Albrektson, före detta kulturchef, Alingsås, vice ordförande, Christer Flodin, fakultetssekreterare, Göteborg, sekreterare, Henrik Klackenbergh, fil dr, stats heraldiker, Täby, skattmästare, Margareta Attius Sohlman, forskare, Gävle, Olle Josephson, docent, chef för Språkrådet, Stockholm, Johan Hjertén, gymnasielärare, Skara, Martin Kylhammar, professor, Linköping, och Iris Lönnroth, adjunkt, Göteborg.

Förbundets hedersledamot är Kjell Fredriksson, förutvarande kulturchef i Karlstad.

Förbundet nås genom kontaktmannen och webbredaktören Johan Hjertén, Rådhusgatan 16, 532 30 Skara, 0511-131 21, johan.hjerten@fc.skara.se; samt sekreteraren Christer Flodin, Folkungagatan 13, 411 02 Göteborg, 031-15 17 94 respektive 070-275 25 59, christer.flodin@hum.gu.se.

<http://www.humanistiskaforbundet.se>

Skriftutgivning

SHF utger en årsskrift och i vissa fall även andra böcker i en löpande skriftserie. Under de senaste tjugo åren har följande nummer utkommit:

100. Ingrid Gavelius Renwik: *Känt och okänt i Bo Bergmans poesi* (1988)
101. Ulf Pauli: *Det svenska Tyskland. Sveriges tyska besittningar 1648-1815* (1989)

102. Torbjörn Lengborn: *Fosterlandet, kärleken och Gud. En biografisk-psykologisk studie i Sven Lidmans liv och diktning* (1991)
103. Holger Frykenstedt: *Carl August Ehbrensvärds resa till Italien 1780, 1781, 1782* (1992)
- 104-105. Bertil Romberg: *Carl Jonas Love Almqvist. Liv och verk* (1993)
106. Catherine C Fraser: *Ensam och Allén. Ord och bild hos Strindberg* (1994)
107. Ulf Pauli: *"Hetsigt gnägga svenskarnas hästar." Sveriges baltiska provinser 1561-1710* (1995)
108. Anders Björnsson (red.): *Det evigt mänskliga. Humanismen inför 2000-talet* (1996)
109. Lars O. Lundgren: *I Minervas sällskap. Svenska Humanistiska Förbundet 1896-1996* (1997)
110. Dick Harrison: *Skapelsens geografi. Föreställningar om rymd och rum i medeltidens Europa* (1998)
111. Louise Ekelund: *Rabbe Enckell. Gräshoppans och Orfeus diktare* (1999)
112. *Lokala och kontinentala perspektiv. Skarastudier. Tredje samlingen. Skara Humanistiska Förbund 1899-1999* (1999)
113. Max Engman: *Mellan kejsaren och dubbelörnen. Finlands imperiella decennier 1830-1890* (2000)
114. Elena Balzamo: *Den engagerade skeptikern. Hjalmar Söderberg och politiken* (2001)
115. Ingrid Schar (red.): *Ett nytt språk. Essäer om ord och begrepp hos Vilhelm Ekelund* (2002)
116. Martin Kylhammar och Jean-Francois Battail (red.): *På väg mot en kommunikativ demokrati? Sexton humanister om*

makten, medierna och medborgarkompetensen (2003)

117. Olle Josephson: *Ju. Ifrågasatta självklarheter om svenskan, engelskan och alla andra språk i Sverige* (2004)
118. Birgitta Kurtén-Lindberg: *Homo sum. Om det mänskliga hos människan* (2005)
119. Anders Björnsson: *Midvinterblot. Reflektioner, introduktioner, personer* (2005)
120. Bertil Malmberg: *Diktaren i sitt sekel. Artiklar, tillfällesdikter och opublicerade manuskript i urval av Peter Luthersson och Anders Mortensen* (2006)
121. Anders Björnsson och Björn Rombach (red.): *Tidens tecken* (2007)

Ett lager med titlar ur tidigare utgivning finns hos Johan Hjertén (ovan) och enskilda volymer kan rekvireras därifrån mot faktura.

Förbundets pris

SHF utdelar sedan millennieskiftet ett årligt penningpris till en yngre person som har utfört ett lovvärt intellektuellt arbete i sann humanistisk anda. Mottagare har varit:

- 2000: Översättaren och medeltidsforskaren Karl G. Johansson, Växjö
- 2001: Latinläraren Maria Sellberg, Sundbyberg
- 2002: Historikern och violinisten Olof Holm, Östersund
- 2003: Bokförläggaren Kristoffer Lind, Stockholm
- 2004: Teaterpedagogen Reine Löf, Nybro och Stockholm
- 2005: Folkbildarna Lena Ulrika Rudeke och Lars Sewilius Berg, Göteborg

2006: Sångaren, dansaren, föreläsaren och dramapedagogen
Domino Kai, Stockholm

2007: Thomas Bjelkeborn och Viktor Eriksson, ledare för Insti-
tutet för digitala konstarter (IDKA), Gävle

I priskommittén ingår Olle Josephson, docent, Stockholm,
ordförande, Margareta Attius Sohlman, forskare, Gävle, Lena
Falch-Andersen, adjunkt, Kristinehamn, Stina Hansson, profes-
sor, Göteborg, samt Eva Ström, författare och läkare, Kristianstad.

Verksamhet

Varje år håller SHF en årshögtid. År 2006, vid förbundets 110-
årsjubileum, förlades den till Gävle. Högtidsanförandet hölls av
Christina Mattsson, Nordiska museets styresman, som talade om
skillingtryck och skillingtrycksvisor.

I april samma år ordnade SHF ett veckoslutsseminarium på
Hanaholmen – Kulturcentrum för Sverige och Finland, i Esbo,
tillsammans med flera finska samarbetspartners. Temat var
”Finland, Sverige, Europa – ett gemensamt kulturellt arv”. Det
samlade ett sextital personer.

Årshögtiden 2007 gick av stapeln i svenska Riddarhuset.
Barbara Lönnqvist, professor i ryska språket vid Åbo Akademi,
talade om ”Tolstoj och Tjetjenien – en dissidentuppfattning”. En
ensemble ur Södra Bergens balalajkor musicerade.

Andra högtidstalare har varit Bengt Ankarloo, Carina Burman,
Hans Furuhagen, Bengt Jangfeldt, Inge Jonsson, Karin Johannis-
son, Sture Linnér, Jan Stolpe, Stig Strömholm, Per Wästberg.

I september 2007 arrangerade SHF ett seminarium vid De
Svenska Historiedagarna, detta år förlagda till Växjö. Ämnet var

”Skratt och satir i medeltida svensk kyrkokonst”. SHF är en av Historiedagarnas medlemsorganisationer från starten.

Vid Bok- och Biblioteksmässan har SHF haft stående programverkan under de senaste tio åren.

Senast tillkomna lokalförbund är det i Lysekil (2004). Förberedelser för grundande av nya lokalförbund pågår på tre andra orter, däribland Härnösand. Sammanlagda medlemstalet i förbunden uppgår till närmare 5 000.

SHF har skrivit till regeringen för att understryka vikten av att stärka historieämnets ställning i den allmänna skolan.

Ordförande

Sedan grundandet 1896 har förbundet haft följande ordförande: professor Carl Yngve Sahlin 1896–1914, professor Harald Hjärne 1914–1920, professor Hugo Bergstedt 1920–1926, professor Ernst Nachmanson 1926–1943, professor H. S. Nyberg 1944–1958, förre chefen för Radiotjänst, fil dr Elof Ehnmark 1958–1972, rektor Bo V:son Lundqvist 1972–1975, professor Holger Frykenstedt 1975–1992, bokförläggare Per A. Sjögren 1992–1996 samt chefredaktör Anders Björnsson 1997–.

TEXT: ANDERS BJÖRNSSON

TECKNING PÅ FRAMSIDAN:
HENDRIK NYBERG